

Aplikovaná statistika I

Téma 6: Bodové a intervalové odhady

Veronika Bendová, Zdeňka Geršlová

Základní pojmy matematické statistiky

- popisná statistika ... datový soubor → závěry o datovém souboru
- **matematická statistika** ... náhodný výběr → statistiky → závěry o tvaru rozdělení a parametrech
- X_1, \dots, X_n – náhodné veličiny, které mají všechny stejné rozdělení $L(\theta)$ → dohromady tvoří **náhodný výběr** rozsahu n z rozdělení $L(\theta)$
- číselné realizace x_1, \dots, x_n náh.výběru X_1, \dots, X_n tvoří **datový soubor**
- **statistika** = libovolná **funkce** náhodného výběru: $T = T(X_1, \dots, X_n)$

Jednorozměrné statistiky (jeden výběr; jeden znak)

Nechť X_1, \dots, X_n je náhodný výběr, $n \geq 2$.

1. *výběrový průměr*

$$m = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

2. *výběrový rozptyl*

$$s^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - m)^2$$

3. *výběrová směrodatná odchylka*

$$s = \sqrt{s^2}$$

4. *výběrový koeficient variace*

$$v = \frac{s}{m}$$

Dvourozměrné statistiky (jeden výběr; dva znaky)

Nechť $(X_1, Y_1), \dots, (X_n, Y_n)$ je náhodný výběr z dvourozměrného rozdělení, m_1 a m_2 jsou výběrové průměry a s_1^2 a s_2^2 jsou výběrové rozptyly.

1. *výběrová kovariance*

$$s_{12} = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - m_1)(y_i - m_2)$$

2. *výběrový koeficient korelace*

$$r_{12} = \frac{s_{12}}{\sqrt{s_1^2 s_2^2}} = \frac{s_{12}}{s_1 s_2}$$

Dvouvýběrové statistiky (dva nebo více výběrů; jeden znak)

Nechť X_{11}, \dots, X_{1n_1} je náhodný výběr, X_{21}, \dots, X_{2n_2} je na něm nezávislý náhodný výběr, \dots , X_{k1}, \dots, X_{kn_k} je náhodný výběr nezávislý na všech předcházejících náhodných výběrech, $n_1, n_2, \dots, n_k \geq 2$. Necht' dále $s_1^2, s_2^2, \dots, s_k^2$ jsou výběrové rozptyly.

1. *vážený průměr dvou výběrových rozptylů ($k = 2$)*

$$S_*^2 = \frac{(n_1 - 1)S_1^2 + (n_2 - 1)S_2^2}{n_1 + n_2 - 2}$$

2. *vážený průměr k výběrových rozptylů*

$$S_*^2 = \frac{(n_1 - 1)S_1^2 + (n_2 - 1)S_2^2 + \dots + (n_k - 1)S_k^2}{n_1 + n_2 + \dots + n_k - k}$$

Bodové a intervalové odhady parametrů

- $X_1 \dots X_n \dots$ náhodný výběr z rozdělení $L(\theta)$ s parametrem θ
- θ neznáme; chceme ho odhadnout
- **bodový odhad parametru θ** ... statistika $T_n = T(X_1 \dots X_n)$
- **intervalový odhad parametru θ** ... interval (D, H) , který s dostatečně velkou pravděpodobností pokrývá hodnotu parametru θ ; $(D, H \dots$ statistiky)

Bodový odhad parametru θ

- typy bodových odhadů
 - nestranný ... hodnotu param. θ ani nepodhodnocuje, ani nenadhodnocuje
 - vychýlený ... není-li odhad nestranný, je vychýlený
 - asymptotický ... s rostoucím n se přesnost odhadu zvětšuje

- vlastnosti bodových odhadů

1. $X \sim N(\mu, \sigma^2)$

- m je nestranným odhadem μ (parametr θ)
- s^2 je nestranným odhadem σ^2 (parametr θ)
- v je nestranným odhadem koeficientu variace $\frac{\sigma}{\mu}$ (parametr θ)

2. $(X, Y)^T \sim N_2(\mu, \Sigma)$, $\mu = (\mu_1, \mu_2)$, $\Sigma = \begin{pmatrix} \sigma_1^2 & \rho\sigma_1\sigma_2 \\ \rho\sigma_1\sigma_2 & \sigma_2^2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \sigma_1^2 & \sigma_{12} \\ \sigma_{12} & \sigma_2^2 \end{pmatrix}$

- s_{12} je nestranným odhadem σ_{12} (parametr θ)
- r_{12} je asymptoticky nestranným odhadem ρ (parametr θ)

Dataset: 21-goldman-tigara.csv

Datový soubor 21-goldman-tigara.csv obsahuje osteometrické údaje o délce stehenní kosti (v mm) a acetabulární výšce (v mm) z pravé a levé strany u mužů a žen z aljašské populace z kmene Tigara. Data pochází ze souboru dokumentovaných skeletů (Goldman, 2006).

Popis proměnných v datasetu:

- sex ... pohlaví jedince (m - muž, f - žena);
- pop ... populace (Tigara = aljašská populace z kmene Tigara);
- femur.LR ... délka stehenní kosti z pravé strany (v mm);
- femur.LL ... délka stehenní kosti z levé strany (v mm);
- acetab.HR ... acetabulární výška z pravé strany (v mm);
- acetab.HL ... acetabulární výška z levé strany (v mm).

Příklad 6.1. Bodové odhady parametrů μ a σ^2 normálního rozdělení

Načtěte datový soubor 21-goldman-tigara.csv. Necht' náhodná veličina X popisuje *délku stehenní kosti* (v mm) z pravé strany u mužů z kmene Tigara. Za předpokladu, že náhodná veličina $X \sim N(\mu, \sigma^2)$, stanovte nestranný (bodový) odhad (a) střední hodnoty μ ; (b) rozptylu σ^2 ; (c) směrodatné odchylky σ ; (d) koeficientu variace $\frac{\sigma}{\mu}$. Všechny vypočítané hodnoty řádně interpretujte.

Řešení příkladu 6.1

```

1 data <- read.delim(...) # nacteni datoveho souboru
2 data.M <- data[... , ...] # vyber sloupce femur.LR a acetab.HR pro muze z kmene Tigara
3 data.M <- na.omit(...) # odstraneni NA udaju
4 femur.LR <- data.M$... # vyber sloupce femur.LR z tabulky data.M
5 acetab.HR <- data.M$... # vyber sloupce acetab.HR z tabulky data.M
6 n <- length(...) # pocet udaju o delce stehenni kosti u muzu z kmene Tigara
7 m.LR <- mean() # bodovy odhad stredni hodnoty mu
8 s2.LR <- var() # bodovy odhad rozptylu sigma^2
9 s.LR <- sd() # bodovy odhad sm. odchylky sigma
10 v.LR <- ... # bodovy odhad koef. variace sigma / mu
11 tab <- data.frame(...) # souhrnna tabulka vysledku

```

	m	s2	s	v
1	427.9	539.17	23.22	0.05

12
13

Interpretace výsledků: Nestranný odhad střední hodnoty μ je mm. Nestranný odhad rozptylu σ^2 (resp. směrodatné odchylky σ) je mm² (resp. mm). Nestranný odhad koeficientu variace je Délka stehenní kosti z pravé strany u mužů z kmene Tigara se pohybuje okolo hodnoty mm se směrodatnou odchylkou mm. Směrodatná odchylka představuje % aritmetického průměru.

Příklad 6.2. Bodové odhady parametrů μ a Σ normálního rozdělení

Načtete datový soubor 21-goldman-tigara.csv. Nechť náhodná veličina X popisuje *délku stehenní kosti* (v mm) z pravé strany a náhodná veličina Y popisuje *acetabulární výšku* (v mm) z pravé strany u mužů z kmene Tigara. Za předpokladu, že náhodný vektor $(X, Y)^T \sim N_2(\mu, \Sigma)$, stanovte (a) nestranný (bodový) odhad vektoru středních hodnot μ ; (b) nestranný (bodový) odhad kovariance σ_{12} ; (c) asymptoticky nestranný (bodový) odhad korelačního koeficientu ρ ; (d) nestranný (bodový) odhad varianční matice Σ .

Řešení příkladu 6.2

```
14 m.HR <- ... # bodovy odhad stredni hdonoty
15 s2.HR <- ... # bodovy odhad rozptylu sigma^2
16 s.HR <- ... # bodovy odhad sm. odchylky
17 s12 <- cov(..., ...) # bodovy odhad kovariance sigma12
18 r12 <- cor(..., ...) # bodovy odhad korel. koef. rho
19 s12 <- ... # bodovy odhad kovariance sigma12 (prepis vzorce)
20 r12 <- ... # bodovy odhad korel. koef. rho (prepis vzorce)
21 tab <- data.frame(...) # souhrnna tabulka vysledku
```

	m.LR	m.HR	s2.LR	s2.HR	s.LR	s.HR	s12	r12
1	427.9	51.93	539.17	9.77	23.22	3.13	42.11	0.58

22
23

	m.LR	m.HR	s2.LR	s2.HR	s.LR	s.HR	s12	r12
1	427.9	51.93	539.17	9.77	23.22	3.13	42.11	0.58

Interpretace výsledků: Nestranný odhad vektoru středních hodnot $\mu = (\dots, \dots)^T$ mm. Nestranný odhad kovariance σ_{12} je Asymptoticky nestranný odhad korelačního koeficientu ρ je Nestranný odhad varianční matice $\Sigma = \begin{pmatrix} \sigma_1^2 & \sigma_{12} \\ \sigma_{12} & \sigma_2^2 \end{pmatrix}$ je matice $\begin{pmatrix} s_1^2 & s_{12} \\ s_{12} & s_2^2 \end{pmatrix}$, kde $s_1^2 = \dots$ mm², $s_2^2 = \dots$ mm² a $s_{12} = r_{12}s_1s_2 = \dots$. Délka stehenní kosti z pravé strany mužů z kmene Tigara se pohybuje okolo hodnoty mm se směrodatnou odchylkou mm. Acetabulární výška z pravé strany se pohybuje okolo hodnoty mm se směrodatnou odchylkou mm. Mezi délkou stehenní kosti a acetabulární výškou z pravé strany existuje stupeň závislosti ($r_{12} = \dots$).

Dataset: 21-goldman-shells.csv

Datový soubor 21-goldman-shells.csv obsahuje osteometrické údaje o délce kyčelní kosti z pravé a levé strany u mužů a žen ze tří japonských populací (Tslugumo Shell Mound, Yoshigo Shell Mound a Yasaki Shell Mound). Data pochází ze souboru dokumentovaných skeletů (Goldman, 2006).

Popis proměnných v datasetu:

- sex ... pohlaví jedince (m - muž, f - žena);
- pop ... populace (tsg = Tslugumo Shell Mound, yos = Yoshigo Shell Mound, yas = Yasaki Shell Mound);
- iblade.LR ... délka kyčelní kosti z pravé strany (v mm);
- iblade.LL ... délka kyčelní kosti z levé strany (v mm).

Příklad 6.3. Dvouvýběrové statistiky

Načtěte datový soubor 21-goldman-shells.csv. Vypočítejte vážený průměr výběrových rozptylů délek kyčelních kostí z levé strany u mužů (a) z populací Yoshigo Shell Mound a Yasaki Shell Mound; (b) ze všech tří uvedených populací.

Řešení příkladu 6.3

```

26 data <- read.delim(...) # nacteni datoveho souboru
27 ib.Tg <- data[... , ...] # vyber sloupce iblade.LL pro muze z pop. Tsugumo s.m.
28 ib.Yo <- data[... , ...] # vyber sloupce iblade.LL pro muze z pop. Yoshigo s.m.
29 ib.Ya <- data[... , ...] # vyber sloupce iblade.LL pro muze z pop. Yasaki s.m.
30 ib.Tg <- na.omit(...) # odstraneni NA hodnot z vektoru ib.Tg
31 ib.Yo <- ... # odstraneni NA hodnot z vektoru ib.Yo
32 ib.Ya <- ... # odstraneni NA hodnot z vektoru ib.Ya
33 n.Tg <- length(...) # pocet hodnot delek kyčelnich kosti (Tsugumo s.m.)
34 n.Yo <- ... # pocet hodnot delek kyčelnich kosti (Yoshigo s.m.)
35 n.Ya <- ... # pocet hodnot delek kyčelnich kosti (Yasaki s.m.)
36 s2.Tg <- var(...) # odhad rozptylu sigma^2 (Tsugumo s.m.)
37 s2.Yo <- ... # odhad rozptylu sigma^2 (Yoshigo s.m.)
38 s2.Ya <- ... # odhad rozptylu sigma^2 (Yasaki s.m.)
39 sh.YoYa <- ... # (a) vazeny prumer vyb. rozptylu dvou pop. (prepis vzorce)
40 sh.TgYoYa <- ... # (b) vazeny prumer vyb. rozptylu tri pop. (prepis vzorce)
41 tab <- data.frame(...) # sumarizacni tabulka

```

	sh.YoYa	sh.TgYoYa
1	16.5	24.35

42
43

Interpretace výsledků: Vážený průměr výběrových rozptylů délek kyčelních kostí z levé strany mužů z populací Yoshigo Shell Mound a Yasaki Shell Mound $s_{YoYa}^2 = \dots \text{ mm}^2$.
Vážený průměr výběrových rozptylů délek kyčelních kostí z levé strany mužů všech tří japonských populací $s_*^2 = \dots \text{ mm}^2$.

Intervalové odhady parametrů

Nechť $\alpha \in (0, 1)$; koeficient α nazýváme **riziko**; koeficient $(1 - \alpha)$ nazýváme **spolehlivost**

- Interval (D, H) ... $100(1 - \alpha)\%$ oboustranný IS pro param. θ
- Interval (D, ∞) ... $100(1 - \alpha)\%$ levostranný IS pro param. θ
- Interval $(-\infty, H)$... $100(1 - \alpha)\%$ pravostranný IS pro param. θ

Tvary intervalů spolehlivosti pro $X \sim N(\mu, \sigma^2)$

1. IS pro μ , když σ^2 známe

a. Oboustranný:
$$(d, h) = \left(m - \frac{\sigma}{\sqrt{n}} u_{1-\alpha/2}, m - \frac{\sigma}{\sqrt{n}} u_{\alpha/2} \right)$$

b. Levostranný:
$$(d, \infty) = \left(m - \frac{\sigma}{\sqrt{n}} u_{1-\alpha}, \infty \right)$$

c. Pravostranný:
$$(-\infty, h) = \left(-\infty, m - \frac{\sigma}{\sqrt{n}} u_{\alpha} \right)$$

u_{α} je α kvantil standardizovaného normálního rozložení ... $qnorm(\alpha, 0, 1)$.

2. IS pro μ , když σ^2 neznáme

a. Oboustranný:

$$(d, h) = \left(m - \frac{s}{\sqrt{n}} t_{1-\alpha/2}(n-1), m - \frac{s}{\sqrt{n}} t_{\alpha/2}(n-1) \right)$$

b. Levostranný:

$$(d, \infty) = \left(m - \frac{s}{\sqrt{n}} t_{1-\alpha}(n-1), \infty \right)$$

c. Pravostranný:

$$(-\infty, h) = \left(-\infty, m - \frac{s}{\sqrt{n}} t_{\alpha}(n-1) \right)$$

$t_{\alpha}(n-1)$ je α kvantil studentova rozdělení o $n-1$ stupních volnosti ... qt(alpha, n-1).

3. IS pro σ^2 , když μ neznáme

a. Oboustranný:

$$(d, h) = \left(\frac{(n-1)s^2}{\chi_{1-\alpha/2}^2(n-1)}, \frac{(n-1)s^2}{\chi_{\alpha/2}^2(n-1)} \right)$$

b. Levostranný:

$$(d, \infty) = \left(\frac{(n-1)s^2}{\chi_{1-\alpha}^2(n-1)}, \infty \right)$$

c. Pravostranný:

$$(-\infty, h) = \left(-\infty, \frac{(n-1)s^2}{\chi_{\alpha}^2(n-1)} \right)$$

$\chi_{\alpha}^2(n-1)$ je α kvantil χ^2 rozdělení o $n-1$ stupních volnosti... qchisq(alpha, n-1).

4. IS pro σ^2 , když μ známe

- existuje, ale neprobíráme ho, neboť není příliš využitelný v praxi

Tvary intervalů spolehlivosti pro $X \sim \text{Alt}(p)$

a. Oboustranný:

$$(d, h) = \left(\hat{p} - u_{1-\alpha/2} \sqrt{\hat{p}(1-\hat{p})/N} ; \hat{p} + u_{\alpha/2} \sqrt{\hat{p}(1-\hat{p})/N} \right),$$

b. Levostranný:

$$(d, \infty) = \left(\hat{p} - u_{1-\alpha} \sqrt{\hat{p}(1-\hat{p})/N} ; \infty \right),$$

c. Pravostranný:

$$(-\infty, h) = \left(-\infty, ; \hat{p} + u_{\alpha} \sqrt{\hat{p}(1-\hat{p})/N} \right),$$

u_{α} je α kvantil standardizovaného normálního rozložení ... $qnorm(\alpha, 0, 1)$.

Příklad 6.4. Intervalové odhady parametrů normálního rozdělení

Načtěte datový soubor 21-goldman-tigara.csv. Nechť náhodná veličina X popisuje *délku stehenní kosti* (v mm) z pravé strany u mužů z kmene Tigara. Za předpokladu, že náhodná veličina $X \sim N(\mu, \sigma^2)$, stanovte (a) 95% intervalový odhad střední hodnoty μ ; (b) 99% levostranný intervalový odhad rozptylu σ^2 ; (c) 90% pravostranný intervalový odhad směrodatné odchylky σ .

Řešení příkladu 6.4.

```

44 alpha <- ... # koeficient alpha pro (a)
45 dh.mu <- ... # dolni hranice 95% IS pro par. mu (prepis vzorce)
46 hh.mu <- ... # horni hranice 95% IS pro par. mu (prepis vzorce)
47 alpha <- ... # koeficient alpha pro (b)
48 D.sig2 <- ... # dolni hranice 99% levostr. IS pro par. sigma^2 (prepis vzorce)
49 alpha <- ... # koeficient alpha pro (c)
50 H.sig2 <-... # horni hranice 90% pravostr. IS pro par. sigma^2 (prepis vzorce)
51 H.sig <- sqrt(...) # odmocneni h. hranice pro sigma^2 -> h. hranice pro sigma
52 tab <- data.frame(...) # souhrnna tabulka vysledku

```

	dh.mu	hh.mu	D.sig2	H.sig
1	418.09	437.7	297.83	28.9

53
54

Interpretace výsledků: 95% empirický interval spolehlivosti pro střední hodnotu μ má tvar To znamená, že $< \mu < \dots$ s pravděpodobností 95%. V 95 případech ze sta bude střední hodnota délky stehenní kosti z pravé strany u mužů z kmene Tigara nabývat hodnoty z intervalu mm.

99% levostranný empirický interval spolehlivosti pro rozptyl σ^2 má tvar To znamená, že $\sigma^2 > \dots$ s pravděpodobností 99%. V 99 případech ze sta bude rozptyl délky stehenní kosti z pravé strany u mužů z kmene Tigara větší / menší než mm^2 .

90% pravostranný empirický interval spolehlivosti pro směrodatnou odchylku σ má tvar To znamená, že $\sigma < \dots$ s pravděpodobností 90%. V 90 případech ze sta bude směrodatná odchylka délky stehenní kosti z pravé strany u mužů z kmene Tigara větší / menší než mm.

Příklad 6.5. Bodový a intervalový odhad parametru p alternativního rozdělení

Načtete datový soubor 17-anova-newborns-2.txt. Mějme náhodnou veličinu X popisující *ženské pohlaví* novorozenců. Za předpokladu, že náhodná veličina $X \sim \text{Alt}(p)$, kde p je pravděpodobnost narození holčičky, stanovte (a) bodový odhad parametru p ; (b) 95% intervalový odhad parametru p .

Řešení příkladu 6.5

```
55 data <- read.delim(...) # nacteni datoveho souboru
56 data <- na.omit(...) # odstraneni NA hodnot
57 sex <- ... # vyber sloupce sex.C z datove tabulky
58 N <- length(...) # pocet udaju o pohlavi
59 p <- ... # bodovy odhad parametru p
60 alpha <- ... # koeficient alpha
61 dh.p <- ... # dolni hranice 95% IS pro parametr p (prepis vzorce)
62 hh.p <- ... # horni hranice 95% IS pro parametr p (prepis vzorce)
63 tab <- data.frame(...) # sumarizacni tabulka vysledku
```

	p	dh.p	hh.p
1	0.4794	0.453	0.5057

64
65

Interpretace výsledků: Bodový odhad pravděpodobnosti narození holčičky je
K narození holčičky dojde s pravděpodobností %. 95% empirický IS pro pravděpodobnost narození holčičky p má tvar To znamená, že $< p <$ s pravděpodobností 95 %. Pravděpodobnost narození holčičky se pohybuje v rozmezí% –% s pravděpodobností 95 %.